

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
HARRAN UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ULUSLARARASI
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK
SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MAWLANA JALAL AL-DIN RUMI
AND MAWLAWISM

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin 800. doğum yıldönümü anısına

BİLDİRİLER
II

26–28 EKİM 2007

ŞANLIURFA

ULUSLARARASI MEVLANA VE MEVLEVİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ-II**ISBN**

978-605-89998-2-4

Düzenleyen Kuruluşlar

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Şanlıurfa Mevlevihanesi Yaşatma ve Kültür Derneği

Editörler

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI
Prof. Dr. Ali BAKKAL

Düzenleme Kurulu

Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

Sekreteryası: Dr. Hüseyin KURT

Prof. Dr. Ali BAKKAL, Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ, Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE, Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı İNAL, Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN, Dr. Celil ABUZER, Dr. Halil ÖZCAN, Dr. Kadir PAKSOY, Dr. Veysel KASAR, Dr. Vehbi ŞAHİNALP, Okt. Kadir ALPEREN, Okt. Abdülkadir AYDIN, Okt. Mehmet OYMAK

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN
Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU
Prof. Dr. Osman TÜRER
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK
Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Prof. Dr. Ali BAKKAL
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Dizgi-Tasarım

Arş. Gör. Dr. Hüseyin KURT
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Grafik Tasarım

Öğr. Gör. Haldun ÖZBUDUN
Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Adres

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmanbey Kampüsü/ Şanlıurfa

XVII. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN NEŞÂTÎ VE CEVRÎ'DE MEVLEVÎLİĞİN ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ömer SAVRAN*

Özet

Türk Edebiyatında şairlerimizin en çok etkilendiği önemli simalardan biri de Mevlânâ'dır. Türk şairleri arasında Mevlânâ'dan ve onun düşüncelerinden bahsetmeyen hemen hemen hiçbir şairimiz yok gibidir. Mevlânâ ve onun düşünceleri sadece Türk şairlerini değil pek çok yabancı sanatçıyı da etkilemiştir.

Bu çalışmamızda, XVII. yüzyılda yaşamış Neşâtî ve Cevrî'de Mevlevîliğin etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Neşati, Cevri, Mevlevilik, XVII. Yüzyıl.

INFLUENCE OF MEVLEVI TEACHINGS ON SEVENTEENTH CENTURY POETS OF NESATI AND CEVRI

Abstract

Mevlana is one of the most important impressed person among the Turkish Literature poets. Mentioning of Mevlana or his thoughts among Turkish poets are almost none. Mevlana and his thoughts are not only influenced to Turkish poets but also influenced to many foreign poets. In this study, influence of Mevlevi teachings is studied in poems of Neşati and Cevri who both are lived in seventeenth century.

Key Words: Mevlana, Nesati, Cevri, Mevlevi teachings, Seventeenth Century

Giriş

Mevlevîlik, kültür ve sanat sahamızın hemen hemen bütün alanlarına nüfuz ederek kendini hissettirmiş bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemine yakınlık duyanlar arasında sadece âlimler, şairler, sanat erbabı değil devlet adamları hatta sultanlar da vardır. Mevlevîliğe gönül verenler arasında şairler, musiki üstatları, hattatlık, kalemıraş ve bunların yanında Türk el sanatları sahasındaki kuyumculuk ve tezyinî sanatlar gibi alanlarda öne çıkmış pek çok önemli isimler de yer almaktadır. (Halet Çelebi 1957: 147)

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veleddin tarafından kurulan ve sitemleştirilen Mevlevîlik, Konya'dan başlayarak Edirne'den Erzincan'a, Amasya'dan Şanlıurfa'ya, Girit'ten Mısır'a, Şam'dan Sakız'a ve Üsküb'e kadar yer alan Mevlevîhaneleri ve buralara devam eden yüzlerce şairleriyle geniş bir coğrafyada faaliyet göstererek kültürümüze hizmet etmiş önemli bir kurumdur.¹ Birer kültür merkezi konumunda olan bu kurumlar, yeri geldiğinde vatan savunmasında da önemli roller üstlenmişlerdir.²

Mevlânâ ve Mevlevîlik, kendinden sonra gelen halk ve divan edebiyatını etkileyerek adeta şiirimizle iç

* Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Mustafa Çıpan, "Divân Edebiyatının Oluşumu ve Gelişmesinde Mevlevî Şairlerin Yeri", Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, (Haz. Alâddin Aköz, vd.), Selçuk Üniversitesi, Konya 2000, s. 731.

² Nuri Köstüklü, "Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler", Akademi Mecmuası, Hz. Mevlânâ Özel Sayısı, Kubbealtı, İstanbul 2007, S. 144, s. 22-29.

içe olmuştur, denilebilir. Bu yönüyle divan edebiyatının kurulup gelişmesinde Mevlevî şairlerin büyük bir katkısının olduğunu söylemek mümkündür.

Gölpınarlı'ya göre Bâkî mektebini tasannudan kurtararak daha içli daha özlü hale getiren şairimizdeki Mevlevîliğin etkisidir. (1953: 446) Daha sonraki asırda gelen Bahâî, Cevrî, Vecdî, Ş. Yahya ve Fasih Ahmet Dede gibi şairler de Mevlevî çizgisindedir. Kaynaklara göre en fazla Mevlevî şair XVII. yüzyılda yetişmiştir. (Horata vd. 2002: 114) Bunun yanında çağdaşları ve daha sonraki asırda pek çok şair üzerinde büyük bir tesiri olan Nefî'nin bazı şiirlerinde de Mevlânâ muhipliğini görmek mümkündür.

17. yüzyılda Sebki-Hindi akımının güçlü temsilcileri arasında olan ve Mevlevîliğe yakınlıkları da bilinen Nâilî ve Neşâtî çizgisinin divan edebiyatının son temsilcisi Şeyh Galip Dede'nin yetişmesindeki etkisi dikkate alındığında bu düşünce sisteminin edebiyatımız içindeki rolü ortadadır. (Gölpınarlı 1953: 446)

Mevlevîlik, kültürümüzü edebiyat, müzik ve çeşitli ananeleriyle oldukça etkilemiştir. Bu düşünce sistemi, âdâb, erkân ve terimleri ile klasik edebiyatımız içinde bir zenginlik, bir kültür birikimi oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanında klasik edebiyatımızda tasavvufa bu kadar yer verilmesinde yine Mevlevîliğin etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Mevlânâ ve Mevlevîlik, sadece Anadolu sahasındaki şairlerimizi değil, Çağatay ve Azerî Türkçe'si gibi alanlarda yazan şairlerimizi de etkilemiştir. Yine Mevlânâ ve Mevlevîlik, Doğu'dan ve Batı'dan pek çok mütefekkir, âlim ve şair üzerinde de etkili olmuştur. Bunlar arasında Molla Camî, Muhammed İkbâl, Goethe, A. Schimmel, Redhouse, Nicholson, Anna Masala gibi isimleri¹ zikretmek mümkündür.

"XVII. Yüzyıl şairlerinden Neşâtî ve Cevrî'de Mevlevîliğin Etkileri" adlı bu çalışmamızda yukarıda anlatılanlar çerçevesinde adı geçen şairlerimizin şiirlerinde, Mevlânâ'nın tesirini ve Mevlevîliğin yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız.

NEŞÂTÎ (?-1674) (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)²

XVII. yüzyılın önemli edebî simalarından biri olan Neşâtî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamasıyla beraber, H.1030/M.1622 yılında İstanbul'un görülmemiş bir kış geçirdiğine ve boğazın tamamen buz tutmasına dair tarih düşürmesi³, onun 16. asrın sonlarıyla 17. asrın başlarında doğduğunu göstermektedir.

Şairin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar, onun Edimli olduğu konusunda birleşmişlerdir. "Neşâtî" mahlasını kullanan sanatkârın adı hakkında bilgi ihtiva eden kaynakların çoğu, onun isminin Ahmed olduğunu haber vermektedirler.

Sanatkârımızın ailesi ve küçüklüğünde gördüğü eğitim hakkında elimizde maalesef yeterli bilgi yoktur. *Mesnevî* şairi reisülküttap Sarı Abdullah Efendi(öl. 1071/1661)'nin kesedarlığını yaptığı konusunda bilgi vardır.

Neşâtî hakkında kaynaklarımızın müşterek olarak verdikleri bir başka bilgi de onun Mevlevî tarikatına intisap ederek Gelibolu ve Beşiktaş Mevlevîhaneleri şeyhliğinde de bulunan Ağa-zâde Mehmet Dede'nin (öl.1063/1652) dervişi olduğudur.

Şairin henüz hiçbir şiirinde rastlanmamış olmakla birlikte bazı kaynaklardan onun ilk zamanlarda "Semendî" mahlasını kullandığını öğreniyoruz. Sakıp Dede ise onun başlangıçta mahlassız şiirler yazdığını, "Neşâtî" mahlasının kendisine Mevlânâ'yı öven bir kasidesini beğenen hocası Ağa-zâde tarafından verildiğini anlatır.

Neşâtî, şeyhi Ağa-zâde'nin ölümünden, yani 1652 yılından sonra Konya'ya gitmiştir. Orada ne kadar

¹ Çıpan, a.g.m, s. 731.

² Şairin hayatı ve edebî şahsiyeti ile ilgili bilgiler daha önce bu konuda yapılmış çalışmamızdan özetlenerek alınmıştır. Ömer Savran, "Neşâtî Divanı'nın Tahlili", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Denizli 2003.

³ "Lafzan u ma'nen ona didi Neşâtî tarih/ Be-meded tondı soukdan bin otuzda deryâ", Neşâtî Divanı, s. 168 .

kaldığı belli değildir. Daha sonra Edirne'ye dönen şair, "Oldı yümñ ile Neşâtî Mevlevîye râhber" mısraının gösterdiği 1081/1670 yılında Osman Dede'den boşalan Muradiye Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmiştir. Bu tayini büyük bir sevinçle karşılayan dervişler, onu evinden âyinle almışlar ve yol boyu sema edip ilâhîler okuyarak getirip makamına oturtmuşlardır. Söz konusu görevinde yalnızca dört sene kalabilen Neşâtî, Nâbî'ye ait "Neşâtî gitdi devrânın" mısraının gösterdiği 1085/1674-75 yılında vefat etmiş; Muradiye Camii avlusuna gömülmüştür.

Sadettin Nüzhet Ergun'un tespitlerine göre, şairin ölümü üzerine pek şair tarih yazmışlardır. Şairin mezar taşının ön yüzünde Ammeci-zâde Rüşdî Mehmed Efendi'nin şu tarihi yazılıdır:

“Fevtini gûş edicek Rüşdî dedi târihin

Bezm-i gülzâr-ı na’ım ola Neşâtî’ye makâm” (Sene 1085)

Esrar Dede Tezkiresi gibi Mevlevî kaynakları, Neşâtî'nin birçok şaire hocalık ettiğini söyler. *Osmanlı Müellifleri* yazarnın, yüze yakın şairin Neşâtî'nin ders halkasında bulunarak ondan istifade ettiğini belirtmesi¹ de herhâlde *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, *Sefîne-i Mevlevîyân* gibi eserlere dayanmaktadır. Bir tekke adamı ve tarikat şeyhi olan şairin, etrafındaki kişilere Farsça öğretme konusunda da yardım ettiği anlaşılmaktadır. Esrar Dede ve Sakıp Dede gibi Mevlevî şairler, biraz abartarak neredeyse onu XVII. yüzyıldaki bütün şairlerin hocası olarak gösterirler. Bunun sebebi, o zamanın sosyal ve kültürel hayatında Mevlevîhanelerin birer musikî ve edebiyat okulu gibi görev yapmasıdır. Bu sebeple Neşâtî'nin de birçok kişinin yetişmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Neşâtî, Mevlevî bir sanatkâr olduğu için, bilhassa Mevlevî şairlerden bahseden biyografik eserler, onu her yönden mübalâğalı cümlelerle övmüş ve XVII. asırda yetişen büyük şairlerin ustası gibi takdim etmişlerdir. “Mesleki” birlik ve sevgiden ileri gelen böyle mübalâğalı ifadeleri ihtiyatlı karşılamak gerektiğini göz önünde bulundurmak şartıyla, denebilir ki, bu tür nitelendirmeler, Neşâtî'nin hem yaşadığı çağda, hem de daha sonraki zamanlarda beğenildiğini işareti olarak kabul edilebilir.

Şairin kaside ve gazelleri üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığı takdirde, onun kasidede Nef’den, gazelde ise Sebk-i Hindî’den ve bu yolda şiir yazan Türk şairlerinden etkilendiği söylenebilir. (Ünver 1986: 19) Neşâtî, anlatımının renkliliği, aşkı, rindâne söyleyişi ve tasavvuf neşvesi ile dünyaya karşı kayıtsız ve alçak gönüllü bir dervişlik havasını yansıtan şiirlerine yer yer canlı bir tablo görünüşü kazandırır. Gazellerinde kullanmış olduğu tasavvufi kavramlar bile hayallerle süslü bir anlam zenginliği taşır. (Canım 1995: 314)

Şairin tasavvufi muhtevalı gazelleri incelenerek belli bir sıraya yerleştirildiğinde, onun bu yolda hangi merhalelerden, hâllerden geçtiği, nereden nereye geldiği konusunda izler bulunabilir. Meselâ, bazı gazellerinde sevgili ile bir an beraber olmanın her şeye değeceğini ifade eden şair, bir başka şiirinde, sonunda tabiatına aşk konusunda bir “istiğna”, bir çekingenlik hâli geldiğini, artık sevgiliye kavuşmaktan, hatta sevgiliyi seyretme zevkinden bile geçtiğini belirtir.² Bir şiirinde tüm eşyaya, kâinata ibret gözüyle bakıp ondaki sırları çözmeyi tavsiye ederken, bir diğer şiirinde ulaştığı manevî mertebenin sonucu olarak tam bir istiğna hâli sergiler.³

Neşâtî'nin edebiyatımızdaki asıl önemli yönü, gazellerinde "Sebk-i Hindî"yi yansıtmaya başmasıdır. Dede, Sebk-i Hindî özelliklerini başıyla uygulamış; anlamı gazelin bütününe yaymaya çalışmış; âhenk ve hayal zenginliğiyle birlikte duyuş inceliğini de yakalayıp mahlasına uygun, neşeli bir aşkı terennüm etmiştir. Bu sebeple Vecdî'yle birlikte bu tarzın ustası kabul edilir. "Şevkuz ki dem-i bülbül-i şeydâda nihânuz/ Hûnuz ki dil-i gonca-i hamrâda nihânuz" beytiyle başlayan gazeli, tasavvufi his ve heyecanlarını tasvir eden en güzel örneklerdendir. (Banarlı 1971: 666)

Nedim (ö.1143/1730), Neşâtî'nin "bile" redifli meşhur gazelini tahmis etmiştir.⁴ Aynı gazel, Yahya Kemal Beyatlı tarafından da tahmis edilmiştir. (Beyatlı 1985: 107) Şeyh Galip de şairin "çeşmine" redifli

¹ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., c. II, s. 445, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.

² G/104-5.

³ G/24-5, G/64-2.

⁴ Nedim Divanı, (Haz. Muhsin Macit), s. 234-235, Akçağ, Ankara 1997.

gazeline nazire yazmıştır. Şair, gazelin hüsn-i makta'ında Neşâtî'yi de anmış ve bir mısramı tazmin etmiştir:

“Müjdeler rûh-ı Neşâtî'dir diyen Gâlib sana

La'lini yâd et dür-i nâ-yâb gelsin çeşmine”¹

Bunun yanında Gavsî Dede (öl.1109/1697), Fasih Ahmet Dede (öl.1111/1699), Sâkıp Dede(öl.1148/1735-36) gibi Mevlevî şairler de şairin gazellerine nazire ve tahmisler yazmışlardır.

Eserleri

1. Divan

Neşâtî Divanı'nın ilk tenkitli neşri Dr. Mahmut Kaplan tarafından yapılmıştır.²

2. Hilye-i Enbiyâ

Eser, mesnevi nazım şekliyle ve “Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla yazılmış olup 187 beyittir.

3. Edirne Şehrengizi

Edirne'nin güzellerini anlatan 144 beyitlik bu kısa mesnevi, “Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

4. Şerh-i Müşkilât-ı Örfî

Neşâtî'nin, Sebki Hindî'nin önemli bir temsilcisi olan Örfî-i Şirâzî(öl.999/1590-91)'nin bazı anlaşılması güç beyitlerini açıklamak için kaleme aldığı Türkçe, mensur bir eserdir.

5. Kavâ'id-i Deriyye

Farsça'nın kurallarını anlatan bir eserdir.

6. Tuhfetü'l-uşşâk

Neşâtî'nin, son zamanlarda Mahmut Kaplan tarafından bulunan ve ilim âlemine tanıtılan manzum bir eserdir.

7. Mektup

Neşâtî'nin Mehmed Çelebi'ye gönderdiği mektubudur.³

NEŞÂTÎ'NİN ŞİİRLERİNDE MEVLEVİLİĞİN ETKİSİ

Şairin divanında Mevlâna için yazılmış iki övgü bulunmaktadır. Bunlardan “Der-Medh-i Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırrehu” başlığını taşıyan şiir 36 beyit⁴, “Der Midhat-i Merkad-i Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırrehü'l-Azîz”⁵ başlığını taşıyan şiir ise 22 beyitten oluşmaktadır. Mevlânâ bu şiirlerde şu şekilde övülür:

Mevlânâ, birlik âleminin (tahtgâh-ı vahdet) en büyük padişahı, ilâhî hakikat ülkesinin en yüce sultanı, ünlü velîlerin pîri (ser-çeşme-i evliyâ) ilâhî bilgiler denizi (deryâ-yı ledün) gibi sıfatlarla anılır.⁶

Keyhüsrev-i tahtgâh-ı vahdet

Şehenşeh-i kişver-i hakikat

Ser-çeşme-i evliyâ-yı zi-şân

¹ Şeyh Galib Divanı, (Haz. Muhsin Kalkışım), Akçağ Ankara 1994.

² Mahmut Kaplan, *Neşâtî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

³ TDV. İslâm Ansiklopedisi, “Neşâtî”, (Bayram Ali Kaya), İstanbul 2007, c. 33, s. 18-19.

⁴ Divan, s. 21

⁵ Divan, s. 24

⁶ K/6-11.

Deryâ-yı ledün muhit-i irfân

Gencine-güşâ-yı li-ma'a'llâh

Tâc-ı ser-i ârifân-ı âgâh

O, Hz. Ebubekir'in kıymetli incisidir. Yüzlerce Edhem, Cüneyd ve Ebu Zer, onun kapısında kul olsa yeridir. O, Peygamber'in sırrının vârisi (vâris-i sırr-ı Mustafa)'dır. Onun rütbesi Ebu Said'in rütbesinden üstündür.

Sad Edhem ü Cüneyd ü Bu-zer

Olsa yaraşur deründe çâker

Hem vâris-i sırr-ı Mustafasın

Hem mazhar-ı lutf-ı Kibriyâsın

Bu rütbe ki tamâm var sende

Sen kande vü Bu-Sa'id kande

İran'ın mutasavvıf şairleri Assar ve Attâr ile karşılaştırılarak üstünlüğü ortaya konur. Molla Câmi ve Bâyezid-i Bistâmî onun şiirlerinin deli divanesidir.¹ Onun ayağının tozu, can gözüne sürme olup âşıkların gözlerine parlaklık verir.

Dil-beste-i rengi cân-ı 'Assâr

Hasret-keş-i buyı ruh-ı 'Attâr

Mestâne-i şevk-i ârif-i câm

Dîvâne-i hüsnî pîr-i Bistâm

Hâk-i kademün ki kuhl-ı cândur

Revnâk-dih-i çeşm-i âşikândur

Mevlânâ'nın kabri ile ilgili övgüde ise, şu tasavvurlar yer alır: Onun kabri "şecer-i Tûr" gibi parlar. Nice pusuya yatmış Kubadlar, onun dergâhının kuludur. "Vâris-i Sırr-ı Resul" olduğu için, evliya onun feyzinden yardım ister.

Şecer-i Tûr gibi şu'l e be-serdür her şeb

Câ-be-câ sebz-i kabâ şem' çü serv-i âzâd

Habbezâ bağçe-i kim çekmiş anı âgûşa

Harem-i hazret-i **Mollâ-yı Ebubekr**-nijâd

Nice **Mollâ** şeh-i şâhân-ı cihân-ı ma'nî

Ki kemin bendesidür dergihinün nice Kubâd

Vâris-i sırr-ı Resûl mazhar-ı küll kim dâim

Evliyâ feyz-i cenâbından ider istimdâd

Bu övgülerin yanında şair, şiirlerinde Mevlevîliğe ve tasavvufa ait terimlere de yer verir. Şair tasavvufi

¹ K/6-25.

imgelere de yer verdiği “gideriz” redifli gazelinde Mevlânâ’ya bağlılığını dile getirir:

Teveccüh-i dili pûyân-ı feyz idüp şimdi
Cenâb-ı pâk-i Hudâvendigâre dek giderüz ¹

Şair, IV. Mehmet zamanında yaşamış ve Galata Mevlevîhanesi şeyhliği yapmış olan Derviş Çelebi’yi ise, bir murabbainın tekrar beyitlerinde “Derviş Çelebim gonçe gülüm şâh-levendüm” ifadesiyle anarak, över.²

Şairin divanında Mevlevî musikisinde de kullanılan nefesli çalgılardan ney (nây), vurmali çalgılardan def ve telli çalgılardan çeng, saz, tanbur ve rebab yer alır. Ney; iniltili ve yanık sesi bakımından, âşığın bedeni, âhi ile ilgili tasavvurlarla zikredilirken def, el ile vurularak çalınması yönüyle söz konusu olur.

Göñül ben derd ile döğdükce sîneni sen figân eyle
Münâsib bezm-i hâs-ı ışka özge deff ü neydür bu³

Telli çalgılardan çeng ise, divanda üç yerde geçer. Aşağıdaki beyitte, eğlence meclisinin bir unsuru olarak şöyle bahsedilir:

Muırb alsun eline bezm-i safâda çengin
Rûy-ı sâkîde yine seyr idelüm mey rengin

Neşâtî Mevlevî tarikatının bir mensubu Edirne, dergâhının şeyhi olmakla beraber divanında baştan sona tasavvufî unsurların ele alındığını söylemek zor olsa da Neşâtî, diğeri divan şairleri ve özellikle Sebki Hindî şairlerinde görüldüğü üzere tasavvufun mecazlarından sıkça yararlanmıştı. Bu durum umumiyetle bir gazelde baştan sona değil de bir iki beyit şeklinde dile getirilir veya bağı bulunduğ u akımın da bir özelliğı olarak tasavvufî ifadeler bir kelime veya küçük sembollerle ifade edilir.

Bu açıdan bakıldığında divanda tasavvufî açıdan baştan sona konu bütünlüğü olan sadece “Nice bir dilde bu endîşe-i dünyâ nice bir /Nice bir peyrevî-i nefsi-i hod-ârâ nice bir” ⁴ ifadesiyle başlayan yirmi bir beyitlik bir hasbîhâl bulunmaktadır.

Şairin şiirlerinde üzerinde dumayı gerektiren tasavvufî terimlere örnek olarak “hak âşığı (dird ehli, ehl-i dil, ehl-i niyâz, ehl-i ışk, ma’ârif ehli), dâmen-i dünyâdan el çek-, dünyâyı şikest it-, dünyadan geç-, dünyaya bakmamak, meşreb, mezheb (mezheb-i uşşâk, meşreb-i irfân, meşreb-şinâs, semender-meşreb, pâkize-meşreb, hem-meşreb), abdâl, nemed-pûş, sâlik (sâlik-i râh-ı vahdet), zâhid, zühhâd, ârif, dergâh, tekke (tekye-i ışk), vahdet(tahtgâh-ı vahdet, nokta-i vahdet, gam-hâne-i vahdet, râh-ı vahdet), kesret, tecelli, elest-belâ (bezm-i belâ, esrâr-ı elest), himmet (yed-i himmet, himmet-i pâk), mâsivâ (gerd-i sivâ), ruh, nef(i)s (nefs-i serkeş, nefsi-i bed-kâr, nefsi-i hod-ârâ), fenâ (erbâb-ı fenâ, zevk-i fenâ), kat-ı alâka, hırka, halvet, hâlet-hâl, gayb-esrâr, gurûr, verâ, istiğnâ, müstağnî, pîr, şeyh, kanâat, keşf, zâhir-bâtın, evliyâ, evtâd...” ifadelerini vermek mümkündür.

Bunun yanında şairin şiirlerinde meşhur mutasavvıflardan Bû Said (öl. 440/1048), Behlül-i Dâna, Pîri Bistâm (öl. 261/875), Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909), İbrahim Edhem (161/777) gibi isimler de anılmaktadır.

CEVRİ (?-1654) (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)

Cevrî, İstanbullu olup asıl adı İbrahim’dir.⁵ Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğü, Ankaralı Rüşuhî Ded’e’nin sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerindeki semalara devam ettiğı bilgisi vardır. Şairin iyi bir hattat

¹ G/51-5

² IV. Mehmet zamanında Kamanıça seferine iştirak edip Hacıoğlupazarcığı denilen yerde vefat etmiştir. Bkz. Gölpinarlı, age., s. 165.

³ G/100-4

⁴ K/26-1.

⁵ Hüseyin Ayan, Cevri, Hayatı Edebî Kişiliğı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, Erzurum 1981; Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ, Ankara 2005, s. 191; Büyük Türk Klasikleri, “Cevri”, c.5, İstanbul 1987, s.178; TDV. İslâm Ans., “Cevri”, Hüseyin Ayan, c. 7, İstanbul 1993, s. 460.

olduğu konusunda kaynaklar ittifak içerisindedir. (Banarlı 1971: 667)

Cevrî hat sanatını Yenikapı Mevlevîhanesinde ikamet eden bir Mevlevî hattattan öğrenir. Şair, kütüphanelerimizi süsleyen pek çok eseri istinsah etmiştir. Bunlar arasında 22 Mesnevî'den de söz edilmektedir. Cevri ayrıca Sarı Abdullah Efendi'nin eserlerini de istinsah etmiştir. (Ayan 1981: 7)

Mevlevîlik tarikatına intisap eden Cevrî Çelebi, Esrar Dede'ye göre Mesnevî şârihi Ankaralı İsmail; Naima'ya göre ise Sarı Abdullah Efendinin mensuplarından. Şair, Mevlânâ'ya kuvvetle bağlı, derviş ruhlu, çalışkan, kanaatkar bir Mevlevî şairidir. (Banarlı 1971: 667) Samimi bir Mevlevî şair olan Cevrî'nin divan şiirinin estetik zevk ve anlayışına göre söylenmiş şiirleri de vardır. Kaside ve gazellerinde Nef'in etkisi görülür. (Mengi 2005: 192)

Cevrî Çelebi 1065/ 1654 senesinde İstanbul'da ölmüştür. Şairin ölümüne bazı kimseler tarih kıtası yazmıştır. Bunlardan biri de Râ'î'dir:

Gûş idince fevtini yârân didi târihini

Eyle yâ Râb Cevrî'ye Firdevs-i a'lâda mekân (Sene 1065)

Cevrî Çelebi'nin Eserleri

1- Divan

Divanın pek çok yazma nüshası vardır.

2. Hall-i Tahkîkât

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin 6 ciltlik mesnevisinden seçilen 40 beyte 5'er beyit ilave edilmesiyle oluşun terkiib-i bend şeklinde bir eserdir.

3. Aynü'l-Füyûz

Eser, Yusuf-ı Sine-çâk Dede'nin "Cezîre-i Mesnevî" adlı eserinin şerhidir. "Cezîre-i Mesnevî", Mesnevî'den 366 beyit seçilerek meydana getirilmiştir. (Gölpınarlı 1953: 125) Bu esere Mevlevîliğe mensup şair ve bilginlerce şerhler yazılmıştır.

Cevrî'nin şerhi Aynü'l-Füyûz, manzumdur. Her beyte 5 Türkçe beyit ilavesiyle oluşturulmuştur.

4- Selim-nâme

Bitlisli Şükrî'nin 930/1523'te aynı adla yazdığı mesnevinin 1037/1627'de ayrıca nazmedilmesidir.

5. Hilye-i Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn

Cevrî'nin en şöhretli eserlerinden biridir.

6. Melhame

Eser, Salahaddin Yazıcı'nın 811/1408'de yazdığı Şemsiye adlı esrinin Cevri tarafından yeniden kaleme alınmasıdır.

7. Nazm-ı Niyâz

On iki ayın özelliklerinden söz eden bir eserdir.

CEVRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE MEVLEVİLİĞİN ETKİSİ

Cevri Çelebi Mevlevî bir şairdir. Şair, Mevlânâ'ya bağlılığını divanındaki Mevlâna'yı öven şiiri¹, İlyas Paşa'nın Balıkesir'de inşâ ettirdiği cami ve Mevlevîhaneye yazdığı kaside², yine Mevlevî büyüklerinden Yusuf-ı Sine-çâk Dede'nin Cezîre-i Mesnevî adlı eserine yazdığı Aynü'l-Füyûz ve Hall-i Tahkîkât, adlı eserleriyle de ortaya koymuştur.

Cevrî, Mevlânâ'ya olan bağlılığını ve muhabbetini divanında bulunan ve "Der-Sitayiş-i Hazret-i Mevlânâ Kaddesena'llahu Te'ala Bi-Sırrıhî'l-A'la" şeklinde başlayan üç numaralı kasidesinde gösterir. Bu

¹ Cevrî Divanı, s. 65.

² Cevrî Divanı, s. 116.

şiriden örnek olarak seçtiğimiz aşağıdaki beyitlerde Mevlânâ'ya olan sevgi ve bağlılığını belirtmenin yanında Şems-i Tebrîzî'yi de anar. Ayrıca Mevlevîlikte önemli olan “sema, rebab, ney” gibi unsurları zikreder:

Rind-i ışkâm ne mest ü hüşyâr
Hem yine neşve-i şerâb-ı dilem
Şems-i Tebriz-i âlem-i ışkâm
Hâdî-i vadi- i savâb-ı dilem

N'ola olsam muhibb-i **Mevlânâ**
Şevk-i mihriyle sine-tab-ı dilem
Ol velâyet-penâh kim dâyim
Sırr-ı haliyle kâm-yâb-ı dilem
Hâk-i pak-i reh-i mahabbetine
Reşk-fermâ-yı intisâb-ı dilem
Zevk-i keyfiyet-i **semâ**-ından
Âfet-i perde-i hicâb-ı dilem

.....

Fikr-i bezm-i tarab-fezâsında
Vâlih-i nağme-i **rebâb**-ı dilem
Keyf-i ma'nâ-yı **Mesnevîsinden**
Mest-i mefhum-ı iktisâb-ı dilem

....

Ta nevâ-yı **ney**-i senâsı ile
Çak-rîz-i derûn-ı hâb-ı dilem

Cevri, Mevlevî büyüklerinden Sarı Abdullah Efendi için yazdığı kasidenin ilk beyitlerinde Mevlânâ'nın Mesnevisi hakkında övgüleri dile getirir. Şair, Mesnevî'yi “ilm-i hakikat, şerh-i remz-i nükte-i ma'nâ-yı Kur'an, vahy-i münzelden kinâyet” gibi ifadelerle överek Mevlânâ'nın eserinde Kur'an'dan yararlanmasına da işaret etmektedir:

Kitâb-ı **Mesnevî** kim nüsha-i ilm-i hakikatdür
O kim ma'nâsını idrâk ider sâhib-kerâmetdür

Ser-â-pâ şerh-i remz-i nükte-i **ma'nâ-yı Kur'ândur**
Beyân eyler usûl-i dini her beyti bir âyetdür

Bilinmez mantık u hey'etle bu ilmün işârâtı
Buna idrâkı yetmez akl u fehmün özge hikmetdür

.....

Kitâb-ı âsumânî'nün budur ma'nâ-yı mazmûnı
Ki her bir nüktesi bir vahy-i münzelden kinâyetdür

Zebân-ı hâlden sâdir kelâmu'llâhı nâtıkdur
Bunun tefsîri hakkâ hâric-i lafz u ibâretdür

.....

Meger feyz iriŝe **Molla Celâlüddîni Rûmî**den
Ki zîrâ ol edîb-i âlim-i gayb-ı hüviyyetdür

Ol üstad-ı muallim-hâne-i ilm-i ledünnî kim
Melâyik ders-gâhında ser-ender ceyb-i hayretdür
Şairin Mevlânâ'ya bağlılığını ve sevgisini dile getirdiği eserlerden biri de “Hall-i Tahkîkât” adlı eseridir:

Hall-i Tahkîkât¹

Cevrî, bu eserini Sofu Mehmed Paşa'ya ithaf etmiştir. Eserin tamamı 415 beyittir. Eserin ilk 8 beyti tevhid, sonraki 9 beyit na't, sonraki 8 beyit ise dört büyük halifeye övgü niteliğindedir.

Şair, aşağıda Mesnevînin ilk beyti olan “Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor.”² anlamındaki şiirine aşağıdaki beyitleri yazmıştır:

Gûş kıl ey gâfil-i sırr-ı vatan
Vey garîb-i ŝehr-i dâru'l-kaydı ten

Gör ne dir can-ı giriftarun sana
Gör nice feryâd ider yarun sana

Ya'ni ta oldum mekanumdan ba'id
Mihnetüm gîtdükce oldı ber-mezîd

Düşdüm a'lâ-yı merâtıbden cüdâ
Kendümi esfelde buldum mübtelâ

Eyledi fûrkat beni âŝüfte-hâl
Ger idersen hasb-i hâlümden su'al

“Biŝnev in ney çün hikâyet mîkuned

Ez cüdâyihâ şikâyet mîkuned”³

Cevrî'nin Mevlânâ'ya bağlılığını ve sevgisini dile getirdiği bir başka eseri ise “Aynü'l-Füyûz” adlı eseridir:

Aynü'l-Füyûz

Cevrî, Aynü'l-Füyûz'u da Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Yusuf-ı Sîne-çâk Dede tarafından Mesnevî'den bir mana bütünlüğü gözetilerek seçilen beyitler beŝer Türkçe beyit ilavesiyle şerh edilmiştir. Mesnevî ile aynı vezinde yazılmıştır.

Cevrî eserine aldığı seçilmiş beyitlerle ilgili olarak ŝu değerlendirmelerde bulunur:

Fıkr idüp her beytinün mebnâsını
Öyle tersüm eyledüm ma'nâsını
Yazmadum bigâneler kavlin ana
Eyledüm elfâzını hep âŝinâ
Nutk-ı **Mevlânâ** ile bu hoŝ lisan

¹ Şiir örnekleri “Cevri, Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni” adlı eserden alınmıştır.

² Mesnevî, (Haz. Adnan Karaismailoğlu), c.1, Akçağ, , Ankara 2004, s. 37.

³ Mesnevî-i Ma'nevî, (Haz.) Nicholson, 2. Defter, Tahran 1380, s. 17.

Oldı gûya birbirine tercemân
Lafz u ma'na girdiler bu surete
Şerh u metn uydı usul-i hikmete
Beyt-i **Monlâ** matla'-ı şems-i yakîn
Pertev-i envân bu şerh-i Güzîn
Beyt-i **Monlâ** menba'-ı âb u hayât
Oldı andan reşhalar bu vâridât

Cevrî, eserin “Mevlânâ Celâleddin Rûmî hakkında” başlığını taşıyan kısmında Mevlânâ'dan seçtiği “
Ey oğull! Biz hepimiz su kuşlarıyız. Bizim dilimizi tam olarak deniz bilir.”¹ anlamındaki şiirine ise
aşağıdaki beyitleri yazmıştır:

Tab-ı Mevlâna olup deryâ-hurûş
Dir ki ey sâhil-nişînân-ı hamûş
Biz tuyûr-ı bahr-ı Zât-ı vahdetüz
Bilmezüz biz haki âb-ı hilkatüz
Bizde vardır nâşinide bir lisân
Kim anı derk itmez illâ bahriyân
Bahrîdür ta'lim iden anı size
Andan irdi nutk-ı rûhnî bize
Arzûyı biz şebbâz itmezüz
Âlem-i hâkîde pervâz itmezüz

**“Bâ heme murgâbiyânim ey gulâm
Bahr mi-dânet zebân-i mâ temâm”²**

Aşağıdaki örneklere de görüleceği üzere Cevrî, gazellerinde de Mevlâna'nın ismini zikrederek
Mevlevîlik ve tasavvufla ilgili terimlere yer vermiştir:

Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Piş-rev idinelüm himmet-i **Mevlânâyı**³
.....
Dilimiz **nây-sıfat** mahzen-i esrar olsun
Âteşin âh ile pür-sûz idelüm dünyâyı

Gerek **Monlâ-yı Rûm** olsun gerekse **Şems-i Tebrîzî**

Bu meclisde yine şûridelikle müttehmdür dil⁴

Sonuç

Mevlânâ ve onun düşünce sistemi kültürümüzü, sanatımızı ve edebiyatımızı çeşitli yönleriyle etkilemiş
ve zenginleştirmiştir. Şairlerimiz arasında Mevlânâ'dan ve onun düşüncelerinden bahsetmeyen hemen
hemen hiçbir şairimiz yok gibidir.

Bu çalışmamızda şiirleri üzerinde durduğumuz 17. yüzyıl klâsik edebiyat şairleri arasında yer alan

¹ Mesnevi, (Haz. Karaismailoğlu), c.1, s. 283.

² Mesnevi-i Ma'nevî, 2. Defter, s. 331.

³ Gazel/252

⁴ Gazel/163-3

Cevrî ve Neşâtî de Mevlevîlik düşüncesini benimseyen sanatçılar arasındadır. Devrinin gazel ustaları arasında sayılan ve “Dede” namıyla bilinen *Neşâtî*, Edirne Mevlevîhanesi şeyhliğine kadar yükselmiş ve ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Divanında Mevlânâ’ya iki övgü bulunan şair, hocalık vasfı ve temsil ettiği makamın da gücüyle pek çok şairi etkilemiştir.

Çok yönlü bir şair olup hattatlığı ile de bilinen *Cevrî*, Mevlânâ’ya bağlılığı ile de tanınır. Bu bağlılığını “Hall-i Tahkîkât” adlı eserinde ve Yusuf-ı Sine-çâk Dede’nin “Cezîre-i Mesnevi” adlı eserine yazdığı şerhi ile göstermeye çalışmıştır.

Mevlânâ, düşünce sistemi ve eserleriyle sadece yaşadığı döneme değil çağlar ötesine ve bütün insanlığa seslenebilmiş nadir sanatçılardan biridir. Bugün onun eserlerinin dünya edebiyatı içerisinde en fazla satılan ve okunan ürünler arasında olması da bunu göstermektedir.

Sözümüzü, Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili yapılan araştırma ve çalışmaların artarak devam etmesi ve onun düşünce sisteminin dünya üzerinde daha fazla insana ulaşması temennisiyle bitiriyoruz.

KAYNAKÇA

Ayan, Hüseyin, (1981), *Cevrî, Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Banarlı, Nihad Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II., , İstanbul: MEB. Yay.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüçgârıyla*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Canım, Rıdvan (1995), *Edirne Şairleri*, Ankara: Akçağ.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953), *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp ve Aka.

Halet Çelebi, Asaf (1957), *Mevlânâ ve Mevlevîliklik*, İstanbul:Nurgök Matbaası.

Horata, Osman vd. (2002), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.

Kaplan, Mahmut, (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Mengi, Mine (2005), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ.

Ünver, İsmail (1986), *Neşâtî*, Ankara: Kültür Bakanlığı.